

Kierkegaardov výrok o vzťahu medzi filozofiou a kresťanstvom v *Denníku AA*

Jon Stewart

Kierkegaardove prvé zápisy do *Denníka* s názvom AA vychádzali od roku 1835 do 1837, kým bol ešte študentom na Kodanskej univerzite. Okrem iného je známy svojím slávnym výrokom: „*To, čo naozaj potrebujem, je mať jasno v tom, čo mám robiť, nie čo musím vedieť, až na to, že poznanie musí predchádzať každému konaniu. Je to otázka chápania môjho vlastného osudu, vidieť, čo Boh chce odo mňa; ide o to nájsť pravdu, ktorá je pravdou pre mňa, nájsť myšlienku, pre ktorú som ochotný žiť aj umrieť.*“¹ Odvtedy je takmer povinnosťou citovať túto pasáž v každom úvode k životu či mysleniu Kierkegaarda. Toto tvrdenie, vďaka svojmu uprednostňovaniu konania pred poznaním, chápu mnohí ako jasný dôkaz Kierkegaardovho oprávneného nároku na titul otca existencializmu.

Tento slávny výrok treba chápať v spojení s niekoľkými ďalšími výrokmami v *Denníku AA*, menovite AA:13-18, ktorý sa zaoberá vzťahom filozofie a kresťanstva. Tieto tvrdenia menia tón denníka, ktorý doteraz pripomínal skôr cestovateľské zápisky. V ich úvode je známa téza: „*Filozofiu a kresťanstvo nemožno nikdy zjednotiť.*“² V súvislosti s už spomenutým tvrdením denníka sa ponúka názor, že kresťanstvo sa zaoberá pravdou pre život, kým filozofia sa zaoberá ničím abstraktnejším či teoretickejším, čo je akosi vzdialené od reálneho života.

Diskusia o oblasti pôsobnosti filozofie a teológie bola v tom čase v Dánsku ústrednou. Aby sme porozumeli týmto článkom, treba najprv v krátkosti spomenúť dánske a nemecké diskusie, ktoré sa v tom čase na túto tému konali. Chcem pripomenúť, že Kierkegaardove tvrdenia o nevyhnutnom oddelení filozofie a kresťanstva možno najlepšie pochopiť ako odpoveď na vtedajšie diskusie o dánskom vnímaní Hegela, kde osoby ako Johann Ludwig Heiberg zastávali hegelovskú tézu o jednote filozofie a náboženstva. Navyše, Kierkegaardov vlastný postoj v tejto otázke je pod-

I. Hegelov názor: Konceptuálna zhoda kresťanstva a špekulatívnej filozofie

Ako je dobre známe, G. W. F. Hegel (1770-1831) mal kľúčový vplyv na Kierkegaarda, ako aj na ďalšie osobnosti dánskeho Zlatého veku. Hegelova veľká ambícia vytvoriť ucelený systém všetkého poznania ho opravňuje vysvetliť, ako sú navzájom prepojené rôzne formy vedomostí a poznávania. Jeho základným idealistickým tvrdením je, že realitu tvorí Pojem, teda jednota univerzálnosti [*Allgemeinheit*], zvláštnosti [*Besonderheit*] a individualnosti [*Einzelheit*].³ To znamená, že táto ideálna štruktúra sa nenachádza len vo filozofii, ale odráža sa aj v prírodných, spoločenských a humanitných vedách. Aj náboženstvo možno považovať ako vyjadrenie Konceptu. Podľa Hegela je kresťanstvo najvyššou formou náboženského vedomia, pretože dogma o Trojici odráža abstraktnú štruktúru Pojmu. Inými slovami Boh Otec korešponduje s univerzálnym aspektom Pojmu; Syn korešponduje so zvláštnym, empirickým aspektom, a Duch Svätý korešponduje s ich jednotou v individuálnom aspekte.⁴

Keďže Koncept je predmetom filozofického skúmania a odráža sa v štruktúre náboženstva, je spoločným rysom filozofie aj náboženstva.⁵ V Hegelových *Prednáškach o filozofii a náboženstve*, ktoré upravil a vydal

³ Hegel, G. W. F. *The Encyclopedia of Logic. Part One of the Encyclopedia of the Philosophical Sciences*, trans. T. F. Geraets, W. A. Suchting, H. S. Harris (Indianapolis: Hackett, 1991), § 163 / Hegel, *Sämtliche Werke* (Jubiläumsausgabe), ed. Hermann Glockner (Stuttgart: Friedrich Frommann Verlag, 1928-41), vol. 8, s. 358-361.

⁴ Hegel, G. W. F. *Hegel's Philosophy of Mind*, trans. W. Wallace, A. V. Miller (Oxford: Clarendon Press, 1971), § 566 / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 10, s. 455.

⁵ Cf. R. R. R. *Hegel's Rational Religion. The Validity of Hegel's Argument for the Identity in Content of Absolute Religion and Absolute Philosophy* (Madison and Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, London: Associated University Presses, 1995); Edward Black, "Religion and Philosophy in Hegel's Philosophy of Religion," *The Monist*, vol. 60, no. 2 (1977), s. 198-212; Laurence Dickey, "Hegel on Religion and Philosophy," *The Cambridge Companion to Hegel*, ed. Frederick C. Beiser (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), s. 301-347; Quentin Lauer, "Hegel on the Identity of Content in Religion and Philosophy," *Hegel and the Philosophy of Religion*, ed. Darrel E. Christensen (The Hague: Martinus Nijhoff, 1970), s. 261-278.

¹ SKS 17:24, AA:12 / KJN, 1:19.

² SKS 17:30, AA:13 / KJN, 1:25. Pozri: Deuser, H. "Philosophie und Christentum lassen sich doch niemals vereinen". Kierkegaards theologische Ambivalenzen im Journal AA/BB (1835-1837)," *Kierkegaard Studies Yearbook* 2003, ed. Niels Jørgen Cappelmann, Hermann Deuser and Jon Stewart (Berlin and New York: Walter de Gruyter, 2003), s. 1-29.

teológ Philipp Marheineke (1780–1846) v roku 1832,⁶ sa môžeme o vzťahu filozofie a náboženstva dočítať nasledovne:

„Tak sa filozofia a náboženstvo stávajú jednotou. Samotná filozofia je vlastne uctievaním; je náboženstvom, a preto sa rovnako zrieka subjektívnych predstáv a názorov, aby sa zaoberala Bohom. Filozofia sa teda zhoduje s náboženstvom, s tým rozdielom, že na veci nazerá prírodným spôsobom, odlišným od toho, čo bežne nazývame náboženstvo ako také.“⁷

Podľa Hegela majú teda náboženstvo aj filozofia rovnaký obsah, ale interpretujú ho rôznym spôsobom.⁸ V celkovej systematickej schéme vecí je však náboženstvo podriadené filozofii, pretože jeho interpretácia je v konečnom dôsledku neuspokojivá.

Podľa Hegelovho názoru je náboženstvo schopné obsiahnuť pravdu, ale nie s najvyššou mierou poznania. Na rozdiel od filozofa náboženský veriaci operuje na úrovni *Vorstellung*, čo sa často prekladá ako „myslenie v obrazoch“. K náboženskému mysleniu patria obrazy a príbehy. Hoci tieto predstavujú konceptuálnu pravdu, sú odiate od empirických šiat. Na rozdiel od toho je filozof schopný abstrahovať od týchto empirických šiat a pochopiť Koncept ako Koncept. Náboženské myslenie je teda nedostatočné alebo neúplné porozumenie pravdy. Pokladá za pravdu špecif-

⁶ Vorlesungen über die Philosophie der Religion. Nebst einer Schrift über die Beweise vom Daseyn Gottes, I-II, ed. Philipp Marheineke, vols. 11–12 (1832) in Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe, vols. 1–18, ed. Ludwig Boumann, Friedrich Förster, Eduard Gans, Karl Hegel, Leopold von Henning, Heinrich Gustav Hotho, Philipp Marheineke, Karl Ludwig Michelet, Karl Rosenkranz, Johannes Schulze (Berlin: Duncker und Humblot, 1832–45).

⁷ Hegel, G. W. F. *Lectures on the Philosophy of Religion*, vols. 1–3, trans. E. B. Speirs, J. Burdon Sanderson (London: Routledge and Kegan Paul; New York: The Humanities Press, 1962, 1968, 1972), vol. 1, 20 / Hegel, G. W. F. *Sämtliche Werke*, vol. 15, 37. See also [Hegel], *Hegel's Philosophy of Mind*, § 573 / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 10, s. 458–474.

⁸ Pozri: „The Position of the Philosophy of Religion Relatively to Philosophy and Religion,” *Hegel, Lectures on the Philosophy of Religion* I, 18–35 / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 15, s. 36–52; Hegel, *The Encyclopedia Logic*, § 1 / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 8, 41; [Hegel], *Hegel's Phenomenology of Spirit*, trans. A. V. Miller. (Oxford: Clarendon Press, 1977), 479 / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 2, 602; Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, trans. H. B. Nisbet, ed. Allen Wood (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1991), § 270 / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 7, 349; Hegel, *The Encyclopedia Logic*, § 45, Addition / Hegel, *Sämtliche Werke*, vol. 8, s. 135–136; Hegel, G. W. F. *Elements of the Philosophy of Right*, 463 / Hegel, G. W. F. *Sämtliche Werke*, vol. 2, s. 581–582. „Táto forma ešte nie je vedomím Ducha, ktoré sa dostalo ku svojmu Konceptu ako Konceptu: sprostredkovanie je stále neúplné. Táto kombinácia bytia a myslenia je preto nedostatočná v tom, ... že obsah je pravdivý, ale všetky jeho momenty, keď sa nachádzajú uprostred myslenia v obrazoch, nie sú obsiahnuté (v ponímaní Konceptu), javia sa ako úplne nezávislé strany

ké empirické podoby a nepripúšťa, že môže existovať vyššia, nutná konceptuálna pravda, ktorá je v ich pozadí.⁹ Kľúčovým bodom je tu, že náboženstvo aj filozofia sú považované za niečo kontinuálne, teda za rôzne formy poznania. Keďže sú považované za kontinuálne, možno ich na vzájom porovnávať a stanoviť medzi nimi hierarchický vzťah.

Na rozdiel od mnohých osvietenenských mysliteľov oseemnásteho storočia tak Hegel nepopiera pravdu kresťanstva priamo, ale uznáva, že má pravdu, ktorú však bežný náboženský veriaci nedokáže pochopiť. Hegel teda začleňuje kresťanstvo do svojho systému a podriaďuje ho filozofickému poznaniu. To kritizuje Kierkegaard pod pseudonymom Johannes Climacus v Dodatku, kde píše: „Špekulatívne myslenie nijako nehovorí, že kresťanstvo je nepravdivé; naopak, priamo uvádza, že špekulácia obsahuje pravdu kresťanstva.“¹⁰ Mnoho Kierkegaardovho neskoršieho úsilia má za cieľ načrtnúť to, čo považuje za základné znaky kresťanstva a čo filozofia nemôže obsiahnuť, napríklad paradox vtelenia, vieru, vášň a prehresenie sa.

II. Heibergov hegeliansky názor

Dánska diskusia o vzťahu filozofie k náboženstvu, alebo špecificky ku kresťanstvu, začala tvrdeniami básnika a hegelovského filozofa Johanna Ludwiga Heiberga (1791–1860), ktorý prevzal Hegelovu všeobecnú schému vo svojom vplyvnom diele *O význame filozofie pre súčasnú dobu*.¹¹ V liste z 30. marca 1833 svojmu otcovi žijúcemu v exile v Paríži opisuje Heiberg hlavnú tému rozpravy takto: „Táto knižka obsahuje predovšetkým skúmanie vzťahu filozofie a náboženstva, a predpokladám, že vyvolá pomerne živé literárne debaty.“¹²

navzajom prepojené iba externé.“ Preklad mierne pozmenený. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, s. 412 / Hegel, G. W. F. *Sämtliche Werke*, vol. 2, s. 520: „Pokiaľ sa Duch v náboženstve zobrazuje sám ako obraz seba, ide o vedomie, a realita obsiahnutá v náboženstve je tvarom a výzorom myslenia v obrazoch. Ale v tomto myslení v obrazoch nie je realita dokonalá, pretože nie je len výzorom, ale nezávislou existenciou: a naopak, pretože v sebe neobsahuje dokonalosť, je špecifickým tvarom, ktorý nedosahuje to, na čo má poukazovať, teda Ducha, ktorý si uvedomuje sám seba.“

¹⁰ SKS, 7: 203 / CUP1, s. 223. Pozri tiež: SKS, 6: 418 / SLW, s. 452.

¹¹ Heiberg, J. L. *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid* (Copenhagen: C. A. Reitzel, 1833). Reprinted in Heiberg's *Prosaiske Skrifter*, vols. 1–11 (Copenhagen: C. A. Reitzel, 1861–62), vol. 1, s. 381–460. Anglický preklad: „On the Significance of Philosophy for the Present Age. An Invitation to a Series of Lectures on Philosophy,” *Heiberg's On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts* (Texts from Golden Age Denmark, vol. 1), ed. and trans. Jon Stewart (Copenhagen: C. A. Reitzel, 2005), s. 83–119.

¹² Letter no. 29, *Heibergske Familiebreve*, ed. Morton Borup (Copenhagen: Gyldendal, 1943), s. 60.

Heibergovo trochu senzáčné tvrdenie v tomto diele je, že súčasná doba je v zovretí smrtiacej krízy.¹³ Načrtáva hegeliansky pohľad na históriu, podľa ktorého sa ľudstvo rozmôže, rozvinie, upadne do protirečení a napokon bude zničené. Jeho diagnóza súčasnej doby je, že už dosiahla stupeň, kedy boli podlomené hlavné body jej orientácie. V minulosti bolo možné nájsť pravdu v obrazoch, umeleckých dielach alebo v náboženstve, ale, ako tvrdí Heiberg, v súčasnej dobe tieto veci stratili svoju hodnotu a ľudia v ne prestali veriť. Heiberg to opisuje nasledovne:

„Ak sa pozrieme na súčasnú dobu, zistíme predovšetkým, že určité záruky, ktoré medzi nekultúrnymi predstavujú život a tešia sa záujmu, považujú kultúrne za uzavretý materiál patriaci minulosti. Najviditeľnejším príkladom tohto sú naše časté teologické debaty, ktoré sa vedú výlučne pre vzdelávanie nekultúrnych, kým kultúrne, ktorí sú už ďalej, sa o ne takmer nezaujímajú.“¹⁴

Pri absencii akejkolvek jasnej alternatívy, ktorá by zaplnila vzniknuté prázdne miesto, je súčasná doba v etape krízy.

Po deklarovaní závažnosti krízy prechádza Heiberg k pozitívnej časti svojej úvahy. Dokazuje, že súčasná kríza má len jedno riešenie, a tým je filozofia, zvlášť Hegelova filozofia. Túto tézu predkladá dramatickým spôsobom:

„Čo vnesie poriadok do súčasného chaosu? Alebo... k akému cieľu speje súčasný zmätok? K akej jednotnosti sa bude uberať súčasná rozdielnosť? Po zvážení všetkých možností je odpoveď ľahká: je to filozofia, ktorá ukončí tento zmätok. Práve k nej smerujú konfliktné sily.“¹⁵

Jeho argumentom je, že filozofia môže splniť túto naliehavú funkciu, pretože je schopná rozpoznať pravdu v spleti zmätených javov. Tu Heiberg porovnáva príslušné úlohy filozofie a náboženstva. Úvádza, že náboženstvo už vzdelaných ľudí neuspokojuje, pretože pôsobí na nižšie schopnosti, menovite zmysly. Filozofia sa však zaoberá konceptmi bez

ohľadu na ich empirické prejavy, a tak môžu vzdelaní či kultúrni ľudia nájsť pravé uspokojenie v nej. Heiberg tým presadzuje hegelovskú tézu konečnej jednoty filozofie a náboženstva. Ide dokonca ešte ďalej, keď tvrdí, že filozofia zachráni náboženstvo a zachová ho pred úplným upadnutím do zabudnutia.

Kým náboženstvo a umenie sa stále upínajú na dočasnú a empirickú stránku reality, filozofia sa zaoberá večnou, nevyhnutnou a ideálnou stránkou. Heiberg vysvetľuje:

„V tomto zmysle možno povedať, že filozofia stojí nad umením, poéziou a náboženstvom, aj keď, ako ich, aj jej predmetom je nekonečno. Keďže forma, v ktorej prezentuje svoj predmet, je pravda, všetky ostatné formy nekonečna majú svoje ospravedlnenie v nej. Filozofia je preto najvyšším sudcom, ktorého autoritu nikto nespochybňuje.“¹⁶

Hoci umenie a náboženstvo sa usilujú o ideál, teda krásu či Boha, sú napriek tomu viazané empirickými objektmi, ako sú konkrétne umelecké diela, alebo empirickými podobami, ako antropomorfitické príbehy o božstve. Pretože filozofia sa oslobodila od empirickej stránky a môže uchopiť konceptuálnu pravdu ako konceptuálnu pravdu, nezávisle od jej rôznych empirických prejavov, zaujíma najvyššie miesto v hierarchii poznania.

Ale Heiberg rýchlo dodáva, že filozofia neuberá na význame umeniu ani náboženstvu. Naopak, ich dôležitosť a pretrvávajúca pravda je filozofiou len objasnená. Vysvetľuje:

„Filozofia ani zďaleka nechce urobiť umenie, poéziu ani náboženstvo zbytočnými, naopak, chce im zaistiť skutočné uznanie. Chce to urobiť kvôli sebe, keďže sa bez nich nevie zaobiť. Ak im teraz toto uznanie chýba, nie je to preto, že ľudia pochybujú o pravde v jej podstate, ale len preto, že pochybujú, či je obsiahnutá vo formách, v ktorých ju tieto aktivity prezentujú. Je teda vecou chápania týchto troch sfér ducha ako skutočného vzťahu k obsahu, to znamená pochopiť ich alebo porozumieť im v ich Koncepte. Ale keď sa človek pozdvihne ku Konceptu, pozdvihne sa nad zhmotnený obsah; dostane sa nad premenlivé, podmienené formy a do-

¹³ Heiberg, J. L. *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*, 3-5 / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, 87-88. Ibid., s.12-21 / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 92-98.

¹⁴ Ibid., 14f. / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 94.

¹⁵ Ibid., 21f. / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 98.

¹⁶ Ibid., 23 / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 99.

siahne jedinu a nevyhnutnú formu, ktorá je identická so svojim obsahom, a tou je forma Konceptu, čo je Koncept samotný, pravda, ktorá samotná je formou pravdy.¹⁷

Filozofia dokáže vyriešiť súčasnú krízu kultúry demonštrovaním večnej pravdy umenia a náboženstva, čím obnoví ich patričné miesto centrálnych pilierov kultúrneho života ľudí.

Pretože náboženstvo je stále viazané na svoju konkrétnu empirickú formu, je prirodzené hovoriť o špecificky vymedzených náboženstvách. Na rozdiel od toho vo filozofii sa forma a obsah prekrývajú, a tak napokon nemôže byť žiadny rozdiel medzi rôznymi druhmi filozofie alebo rôznymi filozofickými systémami. Ak sú naozaj filozofické, potom odrážajú Koncept a sú tak jedno. Heiberg to vysvetľuje nasledovne:

„Ale keďže filozofia je obsahom náboženstva, oproti ktorému si náboženstvo samotné vytvára svoju formu, je preto náboženstvo odlišné od filozofie. Filozofia predkladá ten istý obsah, ale vo svojej vlastnej forme, ktorá sa nelíši od svojho obsahu a ktorá tak neexistuje samostatne ako obsah. Keď hovoríme o náboženstve ako o odlišnom od filozofie, myslíme tým jeho vlastnú vymedzenú formu, ktorou sa odlišuje od filozofie. Formou náboženstva je teda, do tejto miery, náboženstvo samotné, v nej spočíva, alebo v nej je jeho podstata. Na rozdiel od toho forma ako podmienená a odlišná od podstatného obsahu je samotná nepodstatná, takže o podstate náboženstva možno povedať, že je nepodstatná.“¹⁸

Heiberg tým prezentuje hegelovský názor na vzťah medzi filozofiou a náboženstvom v dánskom kontexte. Navyše robí to dramatickým spôsobom, so zámerom zvýrazniť naliehavosť prijatia Hegelových názorov, aby zachránil kultúrnu sféru od konečnej skazy, ktorá jej hrozí.

III. Kritické reakcie na Heiberga

Netreba zdôrazňovať, že tieto vysoko provokatívne tvrdenia vyvolali vlnu kritiky niekoľkých teológov, ako Jacob Peter Mynster (1775-1854)¹⁹

¹⁷ Ibid., 27f. / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 102.
¹⁸ Ibid., s.30f. / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 103f.

¹⁹ Mynster, J.P. "Om den religiøse Overbevisning," *Dansk Ugeskrift*, vol. 3, no. 76-77 (1833), 241-258. Reprinted in Mynster's *Blandede Skrifter*, vols. 1-6 (Copenhagen: den Gyldendalske

a Eggert Christopher Tryde (1781-1860).²⁰ Najkritickejšie reagovali na Heibergovo tvrdenie, že „umenie, poézia a náboženstvo nachádzajú ospravedlnenie vo filozofii.“²¹

Tryde vo svojej kritike Heibergovej práce napáda zvlášť tvrdenie, že filozofiu a náboženstvo možno považovať za totožné a plniace ten istý účel. Tryde argumentuje tým, že nie je možné, aby konceptuálne chápanie sféry javu zaujalo miesto vnútornej tužby náboženského veriaceho. Otvorene tak odmieta Heibergov výrok, že náboženstvo je len formou poznania podriadenou filozofii. Tvrdí, že Heiberg „sa mylí, keď chce, aby sme hľadali to, čo dáva duši pokoj a blaho v ničom danom samým sebou, alebo v poznaní pravej podstaty, ktoré filozofia poskytuje. Mýli sa, keď považuje náboženstvo len za podriadenú, sprostredkovanú formu.“²² Tryde namietla, že hĺbkou a rozmanitosťou náboženskej skúsenosti nemožno zredukovať len na konceptuálnu formu. Navyše, takéto konceptuálne chápanie nebude pre náboženského veriaceho nikdy uspokojivé.

Heiberg prijal výzvu na diskusiu a publikoval odpoveď na Trydeho kritiku.²³ Tu vyslovene argumentuje v prospech jednoty filozofie a teológie: „Ale filozofia je teológiou; inak by nebola tým, čím je. A teológia je filozofiou; inak nemá význam.“²⁴ Hlavným predmetom sporu bolo, či je vyššou disciplínou filozofia, alebo teológia. Heiberg poznamenáva, že Tryde pripustil, že teológia je formou poznávania, podobne ako filozofia. V tom prípade musia obe pracovať s určitými univerzálnymi poznávacími štruktúrami. Filozofia je však z týchto dvoch abstraktnejšia, pretože operuje s Konceptom samotným, nezávisle od jeho empirického zhmotne-

Boghandling, 1852-57), vol. 2, 73-94. Anglický preklad: "On Religious Conviction" Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 139-159.

²⁰ Anonymous [Eggert Christopher Tryde], "Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid. Et Indbydelses-Skrift til en Række af philosophiske Forelæsninger. Af Johan Ludvig Heiberg. Kbhavn. 54 S. 8 o." *Dansk Litteratur-Tidende* for 1833, no. 41, s. 649-660; no. 42, s. 681-692; no. 43, s. 697-704. English translation: "Review of *On the Significance of Philosophy for the Present Age. An Invitation to a Series on Lectures on Philosophy*. By Johan Ludvig Heiberg. Copenhagen. 54ss. 8 o." Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 167-190.

²¹ Ibid., s. 28 / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 102.

²² Ibid., s. 701 / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 188.

²³ Johan Ludvig Heiberg, "I Anledning af Recensionen over mit Skrift: *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*. (Dansk Litt. Tid. No. 41-43)," *Dansk Litteratur-Tidende* for 1833, no. 46, s. 765-780. Reprinted in Heiberg's *Prosaiske Skrifter*, vol. 1, Tillæg I, 437-452. Anglický preklad: "On Occasion of the Review of My Work *On the Significance of Philosophy for the Present Age* (from the *Dansk Litteratur-Tidende*, nos. 41-43)" Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 191-203.

²⁴ Ibid., s. 770 / Heiberg's *On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts*, s. 197

nia. Preto musí byť filozofia vyššie a teológia nižšie. Heiberg však úzkostlivo dodáva, že konceptuálne chápanie náboženstva neznamená eliminovanie či zničenie náboženského cítenia. Naopak, filozofické chápanie môže toto cítenie upevniť tým, že ho napojí na niečo stabilné, čiže filozofickú Ideu. Predkladá tak vzrušujúci argument, že všetko náboženské cítenie, ktoré človek hľadá v náboženstve, možno nájsť aj vo filozofii:

„Všetko, čo človek hľadá mimo filozofie, je obsiahnuté vo filozofii samotnej. Všetko, čo potrebujeme pre svoje uspokojenie, sa nachádza v tomto kruhu. Mój kritik, nespokojný s obmedzenou pôsobnosťou v rámci filozofie, snaží sa o širšiu pôsobnosť mimo filozofiu, usiluje sa o nemožné, ak sa nechce vzdať filozofie úplne. Na druhej strane, ak chce pokračovať s filozofiou, musí urobiť len krok vpred a potom sa naučí, ak sa to už medzitým nenaučil, že zaobranie sa špekulatívnou Ideou pôsobí všetku radosť, nadšenie, lásku, entuziazmus, skrátka všetky vznešené a vysoké city, ktoré teraz hľadá mimo svet, kde sú zakorenené. Pretože všetky tieto city sú Idea samotná, hoci ešte nerozvinutá, city pri vývoji neprestávajú, ale sa prečisťujú a vyjasňujú, a tak získavajú energiu.“²⁵

Táto odpoveď Trydeho neuspokojila. Vo svojej reakcii²⁶ uvádza ďalšie kategórie náboženstva, ktoré filozofia nemôže primerane uchopiť. Číslo to konceptuálne ponímanie, tvrdí, nemôže nikdy uspokojiť túžbu veriaceho, napríklad po láske, vykúpení, zmierení a večnom živote.²⁷ Tryde tým zdôrazňuje emocionálny aspekt náboženstva, aby ho odlíšil od filozofie.

²⁵ Ibid., s. 779f. / Heiberg's On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts, s. 203.

²⁶ Anonymous [Egert Christopher Tryde], "Svar fra Anmelderen af Professor Heibergs Skrift, 'Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid', paa Forfatterens Erklæring i Literaturtidenden No. 46," Dansk Literatur-Tidende for 1833, no. 49, s. 820-828. Heiberg's On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts, s. 207-213.

²⁷ Ibid., s. 828 / Heiberg's On the Significance of Philosophy for the Present Age and Other Texts, s. 212f.: „Kritik odpověď na to, že už zažil, že zaobranie sa špekulatívnou Ideou pôsobí radosť, vzrušenie, nadšenie; ale čo nepôsobí, a čo človek potrebuje, a o čo sa preto usiluje mimo, nie je rezignácia, pod mocou ktorej Idea pôsobí v živote aj mimo života individuálneho subjektu, ale deťská dôvera v prázdnosť a vládu nebeského Otca, ktorou sa cíti pozdvihnúť nad každú fatalistickú moc; je to vykúpenie nielen zo zlého, ktoré je zdanlivo mimo neho, ale z toho, čo je v ňom, z moci hriechu v ňom a nad ňím, s ktorou si nevie poradiť, ale vníma ju ako rušivý moment v absolútnej Idei žijúcej v ňom; je to zmierenie, ktoré nie je len odstránením rozdielnosti v jednote, ale zmierenie padnutého, hriechného ľudského jednotlivca so svojim večným Otcom; je to večný

IV. Schleiermacherov názor: Rozdiel medzi filozofiou a náboženstvom

Popri Trydeovi mal ďalší kľúčový pozitívny vplyv na Kierkegaarda v tomto kontexte zjavne nemecký teológ Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834).²⁸ V tom čase bol Schleiermacher predmetom mnohých diskusií. V dňoch 22. - 29. septembra 1833 navštívil Kodaň, kde sa mu dostalo mimoriadneho prijatia.²⁹ Schleiermacher zomrel o rok v Berlíne, ale o jeho myšlienkach sa v dánskych filozofických a teologických kruhoch naďalej diskutovalo. Teológ Hans Lassen Martensen (1808-1884) opisuje vo svojej autobiografii svoju diskusiu so Schleiermacherom počas spomínanej návštevy. Spomína, ako Schleiermacher energicky vyhlásil, že „teológiu treba oddelovať od filozofie“.³⁰

Pre Schleiermachera bolo dôležité odlišovať filozofiu a náboženstvo kvôli skutočnosti, že sú založené na odlišných princípoch: filozofia je vecou myslenia a poznávania, kým náboženstvo je vecou cítenia. V druhom prejav v diele *O náboženstve: Prejavy určené jeho kultúrnym pohľadom* (1799) Schleiermacher odlišuje náboženstvo od etiky aj metafyziky, čím oponuje názoru Kanta, ktorý ho zredukoval na jeho etickú funkciu, a tiež anachronisticky názoru Hegela, ktorý ho zredukoval na neprimeranú formu poznania. Pokiaľ ide o metafyziku, Schleiermacher opisuje jej cieľ nasledovne:

„Čo je teda cieľom vašej vedy o bytí, vašej prírodnej vedy, celej väčšej teoretickej filozofie, pokiaľ ide o skutočný svet? Predpokladám, že poznať veci také, aké skutočne sú; poukázať na zvláštne vzťahy, ktoré z každej z nich robia to, čím je; stanoviť pre každú jej miesto v celku a odlišiť ju správne od všetkého ostatného; predstaviť celý reálny svet v jeho vzájomne podmienených

život, v ktorom on, jednotlivec s vedomím, ktorým teraz je, má podiel, nie tak, že jeho individualita je potlačená, alebo sa stráca jeho ja, ale tak, že je zachovaná a on, so všetkými, ktorí milujú Boha, rastie viac a viac do slobody vznešenosti Božích detí, do jednoty lásky, ktorá práve preto, že pramení z lásky, vždy užko prepojí človeka s ostatnými, a každého s Bohom, ale nikdy nenechá nikoho zaniknúť, ani splýnuť s ostatnými tak, že zničí jeho ja.“

²⁸ Cf. Richard E. Crouter's outstanding article, "Schleiermacher: Revisiting Kierkegaard's Relationship to Him," *Kierkegaard and His German Contemporaries*, Tome II, *Theology* (Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, vol. 6), ed. Jon Stewart (Aldershot: Ashgate, 2007), s. 197-231. See also Andreas Krichbaum, *Kierkegaard und Schleiermacher. Eine historisch-systematische Studie zum Religionsbegriff* (New York and Berlin: De Gruyter, 2008). Cf. Stewart, J. "Schleiermacher's Visit to Copenhagen in 1833," *Journal for the History of Modern Theology*, vol. 11, issue 2 (2004), s. 279-302; Niels Munk Plum, *Schleiermacher i Danmark* (Copenhagen: Bianco Lunos, 1934); Skat Arildsen, "To Tyske Teologers Københavns-Besøg," *Kirken. Tidsskrift for Kirkeelig Orientering*, vol. 6 (1934), s. 1-17.

³⁰ Martensen, H. L. *Af mit Levnet*, vols. 1-3 (Copenhagen: Gyldendal, 1882-83), vol. 1, s. 71.

vzáťahoch; a poukázat na jednotnosť všetkých javov s ich večnými zákonmi. To je naozaj krásne a výnimočné, a ja nie som oprávnený to popierať.³¹

Tu je veda definovaná, okrem iného, ako snaha o poznanie vecí a pomerov sveta. To by mohol byť celkom dobre aj Hegelov opis cieľa jeho filozofického systému. Hoci Schleiermacher nevznáša žiadnu námietku proti vede, snaží sa odlišiť učenecké poznanie od náboženského:

„Aj keď sa dostanete akokoľvek vysoko, aj keď prejdete od zákonov k univerzálnemu Zákonodarcovi, v ktorom je jednota všetkého, aj keď prehlásite, že prírodu nemožno obsiahnuť bez Boha, ja budem stále trvať na tom, že náboženstvo nemá nič spoločné s takýmto poznaním, a že nezávisle na ňom jeho podstatu možno poznať. Kvantita poznania nie je kvantitou zbožnosti.“³²

Kľúčovým pojmom je tu zbožnosť, ktorá odlišuje náboženstvo od metafyziky. Mať vynikajúce poznanie a pochopenie technických dogiem nie je to isté, ako byť zbožným jedincem.

Neskôr vo svojej dogmatike Kresťanská viera Schleiermacher opakuje tvrdenie, že podstatou kresťanstva je niečo iné ako poznanie. Tu píše:

„Zbožnosť, ktorá formuje základ všetkých eklezialných spoločností, nie je, čisto sama o sebe, považovaná ani za poznanie, ani za konanie, ale modifikáciu čítania, či priameho vedomia.“³³

Nemožno teda pochybovať o Schleiermacherovej konzistentnosti v tomto bode po celý jeho život.

Hoci nie je isté, či sa Kierkegaard zúčastnil osláv spojených so Schleiermacherovou návštevou Kodane v roku 1833, vieme, že čítal *Kresťanskú vieru* v nasledujúcom roku. Ako mladý študent oslovil Kierkegaard

Martensena, aby bol jeho konzultantom v letnom semestri 1834, a práve tento text sa rozhodli čítať. Po mnohých rokoch píše Martensen o tomto zážitku:

„[Kierkegaard] mal svoje vlastné predstavy o výučbe. Nemal žiadny stanovený program, ale požiadal ma, aby som mu prednášal a konverzoval s ním. Rozhodol som sa prednášať o hlavných bodoch Schleiermacherovej dogmatiky a potom o nich diskutovať. Okamžite som rozoznal, že u neho nejde o bežný intelekt, a tiež že má neodolateľný sklon k mudrlantstvu a pedantnosti, čo dokazoval pri každej príležitosti, až bol často únavný. Zvlášť si spomínam, ako sa to prejavilo pri skúmaní doktríny o božskom vyvolení, ktorá, takpovediac, otvára dvere práve takýmto mysliteľom.“³⁴

Stopy tohto štúdia možno nájsť v Kierkegaardových čitateľských zápisoch, ktoré vyšli spolu s jeho poznámkami.³⁵ Keďže vieme, že Kierkegaard študoval Schleiermacherovu *Kresťanskú vieru* v roku 1834, je prirodzené predpokladať, že niektoré body tohto textu, ktoré sa zaoberajú vzťahom filozofie a kresťanstva, sa opäť objavajú v Kierkegaardových článkoch o rok neskôr.

V. Sibbernovo vnímanie Schleiermachera

Jedným z najdôležitejších dánskych zdrojov šírenia Schleiermacherových myšlienok bol filozof Frederik Christian Sibbern (1785-1872). Bol jednou z ústredných postáv, ktoré hostili Schleiermachera počas jeho spomínanej návštevy Kodane, a bol dôkladne oboznámený s myslením tohto nemeckého teológa.

Pred uverejnením Kierkegaardových článkov v denníku AA v roku 1835 rozoberal Sibbern otázku vzťahu filozofie ku kresťanstvu trikrát: prvýkrát v roku 1822 v po nemecky písanom článku pre *Theologische Zeitschrift*,³⁶ ktorého spoluvydavateľom bol Schleiermacher, druhýkrát v

³⁴ Martensen, H. L. *Af mit Levnet*, vol. 1, s. 78. Cited from *Encounters with Kierkegaard. A Life as Seen by His Contemporaries*, trans. and ed. Bruce H. Kirmmse (Princeton: Princeton University Press 1996) s. 196. Preklad mierne pozmenený.

³⁵ *Pap.*, I C 20-24, vol. XII, s. 126-131.

³⁶ Sibbern, F. Ch. „Ueber das Verhältniss des christlichen Glaubens zum philosophischen Erkennen.“ *Theologische Zeitschrift*, ed. Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Martin Leberecht de Wette, Gottfried Christian Friedrich Lücke, Hefte 3 (1822), s. 74-120.

³¹ Schleiermacher, F. D. E. *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*, 5th edition (Berlin: G. Reimer, 1843), 41. Anglický preklad: *On Religion. Speeches to Its Cultured Despisers*, trans. John Oman, abridged by E. Graham Waring (New York: Frederick Ungar Publishing Co. 1955), 26f. Translation slightly modified. Preklad mierne pozmenený.

³² Schleiermacher, F. D. E. *Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern*, s. 27. Anglický preklad: *On Religion. Speeches to Its Cultured Despisers*, s. 27.

³³ Schleiermacher, F. D. E. *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche*, vols. 1-2 (Berlin: G. Reimer, 1835-36), vol. 1, 6. English translation: *The Christian Faith*, ed. H. R. Mackintosh and J. S. Stewart (Edinburgh: T&T Clark, 1999), s. 5.

roku 1829 ako odpoveď na kritiku svojej knihy o psychológii.³⁷ Tu sa sám obhajuje pred tvrdeniami kritika, že nevhodne vnáša filozofiu do sféry teológie a naopak, a tak umožňuje jednému uzurpovať si právo na druhé. Schleiermacher tu spomína iba raz,³⁸ ale jeho všeobecná diskusia o vzťahu dogmatiky k filozofii je v pozadí celého článku.

Sibbernovu najvýznamnejšou úvahou pre súčasné účely je zjavne jeho článok z roku 1829 nazvaný *Príspevok k odpovedi na otázku: Čo je dogmatika? V úvode s kritikou Schleiermacherovho chápania témy*.³⁹ V tomto článku sa Sibbern obsiahle zaoberá Schleiermacherovým dôrazom na oddelenie dogmatiky od filozofie. V úvode tejto úvahy Sibbern súhlasne cituje Schleiermacherovu *Kresťanskú vieru* (prvé vydanie) takto:

„Ako je 10dobre známe, Schleiermacher chce zachovať odlišnosť [medzi dogmatikou a filozofiou]. Hneď v úvode svojej dogmatiky (menovite v poznámke b. k § 2), potom, ako uvádza, že myšlienka patriaca do filozofie svojím pôvodom a formou („seiner Entstehung und seiner Form nach“) je myšlienka odlišná od dogmatiky, dodáva: „daß Philosophisches und Dogmatisches nicht vermischet werden dürfte, ist der Grundgedanke der vorliegenden Bearbeitung.“⁴⁰

Sibbern vyjadruje svoj fundamentálny súhlas so Schleiermacherom v tomto bode.⁴¹ Tu implicitne odpovedá svojmu predošlému kritikovi, ktorý mu vyčítal, že si pletie filozofiu s teológiou. Sibbern svojím súhlasom so Schleiermacherom dokazuje, že nič také nerobí.

Ďalej vo svojej úvahe Sibbern prichádza k predbežnému záveru, ktorý zarážajúco pripomína Kierkegaardovu slávnú formuláciu z vtedajšieho denníka, ktorý je predmetom skúmania. Sibbern píše: „Čisto filozofické predpoklady sa nikdy ako také nemôžu stať teologickými, a skutočne teologické predpoklady sa nikdy nemôžu stať čisto filozofickými.“⁴²

³⁷ Sibbern, F. Ch. „Bidrag til Bestemmelsen af Philosophiens Forhold til Theologien. Et Gjensvar paa en imod mig nedlagt Protest,” in his *Philosophiskt Archiv og Repertorium*, vols. 1-4 (Copenhagen 1829-30), vol. 1, s. 58-92.

³⁸ Sibbern, F. Ch. „Bidrag til Bestemmelsen af Philosophiens Forhold til Theologien. Et Gjensvar paa en imod mig nedlagt Protest,” s. 81f.

³⁹ Sibbern, F. Ch. „Bidrag til Besvarelsen af det Spørsmål: Hvad er Dogmatik. Indledet ved en Kritik af Schleiermachers Begreb derom,” in his *Philosophiskt Archiv og Repertorium*, vols. 1-4 (Copenhagen 1829-30), vol. 3, 266-304, vol. 4, s. 305-400.

⁴⁰ Sibbern, F. Ch. „Bidrag til Besvarelsen af det Spørsmål: Hvad er Dogmatik. Indledet ved en Kritik af Schleiermachers Begreb derom,” vol. 3, s. 268.

⁴¹ Cf. *ibid.*, s. 269, 271.

⁴² Cf. *ibid.*, s. 277.

Neskôr sa Sibbern vracia k tejto otázke vo svojej knižnej kritike Heibergovho *Persea*,⁴³ ktorá bola publikovaná aj v skrátenej forme ako nezávislá monografia v roku 1838 pod názvom *Poznámky a štetenia ohľadom Hegelovej filozofie*.⁴⁴ Tu Sibbern rozlišuje medzi filozofiou a náboženstvom nasledovne:

„Zrejme nie je zbytočné poznamenať, že tu hovoríme len o základoch kresťanskej filozofie (pretože „vierou“ sa tu myslí celá kresťanská viera), nie o základoch kresťanskej viery samotnej, či dokonca o samotnom kresťanskom živí. Ide o to, že filozofia v rozsahu, v akom bola aplikovaná na to, čo je kresťanské, či kresťanská filozofia, nenahrádza kresťanskú vieru. To by bolo také zvláštne a neprirodzené, akoby sme filozofiou lásky nahradili lásku samotnú. Základom lásky nemôže byť nič iné ako samotná láska. Ak teda nie je reč o láske, ale iba o jej filozofii, potom by malo byť jasné, že základ treba hľadať a nájsť v špekulatívnej Idei, či fundamentálnej idei filozofie, v jej vstupe do — a prieniku cez — celú oblasť lásky.“⁴⁵

Kým Sibbern pripúšťa, že filozofia môže plodne skúmať náboženstvo, popiera, že by mohla akýmkoľvek spôsobom nahradiť náboženskú vieru.

V Kierkegaardovom článku v *Denníku AA* je dôkaz o tom, že poznal Sibbernov názor na túto otázku. Sibbern bol známy svojim idiosynkratickým filozofickým jazykom, ktorý je v dancine naozaj jedinečný.⁴⁶ Zvlášť ne formulácie, ktoré Kierkegaard používa, ako „v sebe-zúčtovanie“ (en *Sig-Rede-Gjøren*)⁴⁷ vo význame „skladanie si účtov pred sebou samým“ a „vžitie sa“ (en *Sig-Leven-ind*),⁴⁸ sú oba Sibbernovými neologizmami. S týmito jasnými znakmi Sibbernovho jazyka a povahou jeho diskusie o tej-

⁴³ Sibbern, F. Ch. „Perseus, Journal for den speculative Idee. Udgiven af Johan Ludvig Heiberg. Nr. 1, Juni 1837. Kjøbenhavn. Reitzels Forlag. XIV og 264 S. 8. Pries 1 Rbd. 84 Skil. — (Med stadigt Hensyn til Dr. Rothes: Læren om Treenighed og Forsning. Et speculativt Forsøg i Anledning af Reformationsfesten.),” *Maanedsskrift for Litteratur*, vol. 19 (1838), no. 4, Article I, 283-360; no. 5, Article II, 424-460; no. 6, Article III, 546-582; vol. 20 (1838), no. 1, Article IV, 20-60; no. 2, Article V, 103-136; no. 3, Article VI, 193-244; no. 4, Article VII, 293-308; no. 5, Article VIII, s. 405-449.

⁴⁴ Sibbern, F. Ch. *Bemærkninger og Undersøgelser fornemmelig betræffende Hegels Philosophie, betragtet i Forhold til vor Tid* (Copenhagen: C. A. Reitzel, 1838).

⁴⁵ Sibbern, F. Ch. *Bemærkninger og Undersøgelser*, s. 63.

⁴⁶ Pozri: Hans Dahl, *Frederik Christian Sibbern og Modersmålet. Et Stykke Dansk Ordbrugsarbejde* (Copenhagen: G. E. C. Gad 1884). Jeho jazyk bol natoľko výstredný, že jeden z jeho študentov sa dokonca pokúsil zostaviť Sibbernov slovník.

⁴⁷ SKS, 17:31, line 6, AA:13 / KJN, 1: 25.

⁴⁸ SKS, 17:31, line 20, AA:13 / KJN, 1: 26.

to otázke, takej dôležitej pre Kierkegaarda, musíme dospieť k záveru, že Sibbern je ďalším pozitívnym zdrojom inšpirácie za týmto raným článkom, ako aj za niektorými ďalšími.

VI. Kierkegaardov názor

Tieto diskusie tvoria pozadie článkov o vzťahu filozofie k náboženstvu. V prvom z nich zo 17. októbra 1835 je uvedená hlavná téza: „*Filozofiu a kresťanstvo nemožno nijako zjednotiť*.“⁴⁹ Kierkegaard sa tu prvýkrát pokúša rozlíšiť tieto dve sféry. Jeho výroky možno najlepšie pochopiť ako odmietnutie Heibergových hegelovských tvrdení, že filozofia a kresťanstvo sú v konečnom dôsledku jednotné v tom zmysle, že kresťanstvo vytvára podriadenú časť jednotného organického filozofického systému.

Po tejto známej téze pokračuje celá pasáž nasledovne: „*Pretože ak mám pevne zastávať to, čo je jednou z najzákladnejších súčastí kresťanstva, vykúpenie, potom, samozrejme, ak to má mať nejaký význam, musí sa to vzťahovať na celého človeka*.“⁵⁰ Koncept vykúpenia je kľúčom tejto pasáže. Zdá sa, že Kierkegaardov všeobecný názor na otázku vzťahu filozofie ku kresťanstvu je taký, že filozofia sa zaoberá poznaním, kým kresťanstvo sa zaoberá „celým človekom“, čo zahŕňa niekoľko rôznych ľudských súčastí. Aj keď filozofiu možno dokonca nazývať „kresťanským poznaním“ a tvrdiť, že má určité poznanie o určitej sfére, nikdy sa kresťanstvu nevyrovná. Píše o tom:

„Určite si viem predstaviť filozofiu vytvorenú podľa kresťanstva alebo podľa toho, ako sa človek stane kresťanom, ale potom to bude kresťanská filozofia. Neslo by o vzťah filozofie ku kresťanstvu, ale o vzťah kresťanstva ku kresťanskému poznaniu, alebo, ak to tak chcete mať, ku kresťanskej filozofii — pokiaľ je človek ochotný prijať to, že filozofia si musí pred kresťanstvom priznať, že nedokáže vyriešiť hádanku života. Pretože to by negovalo filozofiu ako v sebe-zúčtovanie vzťahu medzi Bohom a svetom, ak by mala priznať, že nie je schopná vysvetliť tento vzťah, a filozofia by bola na vrchole svojej dokonalosti príčinou svojho vlastného pádu, čiže dôkazom svojej neschopnosti žiť podľa svojej vlastnej definície.“⁵¹

⁴⁹ SKS 17: 30, AA:13 / KJN, 1: 25.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

V tom prípade by musela filozofia buď upraviť svoju vlastnú definíciu na niečo jednoduchšie, alebo trpieť následky svojho úplného zlyhania a byť považovaná za nepoužiteľnú pre najdôležitejšie otázky. V tejto pasáži vidíte, ako už bolo poznamenané, formuláciu, ktorú možno považovať za sibbernizmus: „*v sebe-zúčtovanie*“ čo sa dá vysvetliť ako pokus o všeobecný odpočet (zúčtovanie) „vzťahu medzi Bohom a svetom“. Kierkegaardovi ide o to, že také zúčtovanie, ktoré definuje samotný charakter filozofie za účelom porozumenia a vysvetlenia, je v protiklade s kresťanstvom. Takto chápané kresťanstvo „by negovalo filozofiu“, pretože neguje všetky formy racionálneho, logického zdôvodňovania v tejto sfére. Zdá sa, že to predchádza niektorým neskorším názorom Kierkegaarda na neopísateľnosť viery alebo absolútneho paradoxu vtelenia — doktrín, ktoré zdôrazňujú neschopnosť logického myslenia pochopiť a vysvetliť to, čo je Božské. V tomto kontexte sa v myslí vynára aj kritika Johanna Climacusa voči snahe objektívneho poznávania vysvetliť kresťanstvo.

Kierkegaard sa vracia ku konceptu vykúpenia a zmiňuje sa o potrebe vykúpenia. Píše:

„Áno, filozofia z tohto hľadiska neslúži ani ako prechod ku kresťanstvu, pretože by nevyhnutne musela trvať na tomto negatívnom závere, a celá predstava potreby vykúpenia by sa dostala k človeku z úplne inej strany; najprv by ju bolo potrebné pocítiť, až potom poznať.“⁵²

Predstava potreby vykúpenia pochádza od Schleiermachersa.⁵³ Diskutuje sa o nej v *Kresťanskej viere* v § 11 a § 22. V úvode tejto diskusie kladie Schleiermacher otázku, čo je podstatou kresťanstva, ak existuje tolko rôznych foriem náboženského uctievania, ktoré sa objavujú v rôznych dobách a na rôznych miestach, pričom všetky o sebe tvrdia, že sú kresťanské. Schleiermacher prichádza k záveru, že viera vo „vykúpenie dosiahnuté Ježišom Nazaretským“ je to, čo ho definuje.⁵⁴ Keď sa Kierkegaard pokúša odlíšiť filozofiu od kresťanstva, prirodzene čerpá z tejto diskusie Schleiermachersa. Aby poukázal na tento rozdiel, musí Kierkegaard najprv definovať pojmy; zvlášť musí najprv stanoviť definujúce vlastnosti kresťanstva. Keďže Schleiermacher to definuje ako vykúpenie, Kierkegaard sa toho

⁵² Ibid.

⁵³ Cf. SKS K, 17, 73 / KJN, 1: 329.

⁵⁴ Schleiermacher, *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche*. vol. 1, § 11, 67-77. Anglický preklad: The Christian Faith, § 11, s. 52-60.

chytá a používa tento koncept na odlišenie kresťanstva od filozofie, kde takýto koncept nie je prítomný.

Schleiermacher argumentuje, že vykúpenie patrí k samotnej podstate kresťanského náboženstva, pretože Kristus je Vykupiteľom: „*Ležiš je zakladateľom náboženského spoločného jednoducho tým, že jeho členovia sú si vedomí vykúpenia skrze neho.*“⁵⁵ Vo svojich čitateľských poznámkach (pravdepodobne v súvislosti so svojím kurzom s Martensenom) Kierkegaard cituje nasledovnú pasáž zo Schleiermachera:

„Ak sú však v spoločnosti významné rozdiely vo vnímaní Boha, potom niektorí ľudia, ktorých sa to dotýka najviac, majú väčšiu potrebu vykúpenia, a iní, ktorí to berú slobodnejšie, sú viac schopní vykúpenia; a tak cez vplyv tých druhých sa prví približujú k vykúpeniu; ale len potiaľ, pokiaľ sú rozdiely medzi týmito dvomi viac alebo menej vyvážené, jednoducho vďaka skutočnosti, že majú navzájom spoločnosť.“⁵⁶

Ide tu o to, že aj iné náboženstvá môžu mať pojem vykúpenia ako nejakú formu očistenia alebo rozehrešenia, teda ako niečo vedľajšie, ale len v kresťanstve je to nevyhnutný alebo primárny aspekt. Keďže Kierkegaard bol pozorný práve pri tejto diskusii počas štúdia *Kresťanskej viery*, nemôže byť pochyb o tom, že za článkom v denníku AA:13 stojí Schleiermacher, najmä jeho kľúčový koncept vykúpenia.⁵⁷ Kým Schleiermacherovým primárnym zámerom je použiť tento koncept na odlišenie kresťanstva od iných foriem náboženstva, Kierkegaard si vyberá túto diskusiu na odlišenie kresťanstva od filozofie.

V AA:13 Kierkegaard pokračuje:

„Keby bola pozornosť filozofie zameraná na veľký počet ľudí, ktorí majú živé presvedčenie o svojej potrebe vykúpenia, skutoč-

ného vykúpenia, mohla by sa celkom dobre zamerať na tento nápad... a snažiť sa porozumieť presvedčeniu týchto ľudí, pritom z toho istého dôvodu by filozofia aj tak nerozoznávala potrebu vykúpenia.“⁵⁸

Kierkegaardovi ide o to, že racionálne, logické zdôvodnenie vykúpenia nikdy neuspeje a nebude môcť vystihnúť pravý podstatu tohto konceptu. Zdá sa, že táto pasáž vychádza z nasledovného Schleiermacherovho vyjadrenia:

„Možno univerzálna filozofia náboženstva, na ktorú, ak by bola primerane uznaná, by sa mohla odvolávať apologetika, by vyjadri-la pravý vnútorný charakter kresťanstva takým spôsobom, ktorý by definitívne upevnil jeho zvláštne postavenie v náboženskom svete. To by tiež znamenalo, že všetky základné prvky náboženského vedomia by boli systematizované a z ich vzájomných prepô-jení by bolo vidieť, na ktoré z nich sa napájajú všetky ostatné a ony samotné sú voči nim konštantné. Ak by sa potom ukázalo, že prvok, ktorý nazývame „vykúpením“, sa stáva práve takýmto oslobodzujúcim momentom v oblasti, kde bolo predtým obmedzené vnímanie Boha, kresťanstvo by si tak obhájilo svoje postavenie ako výnimočná forma viery vo svojej podstate. Ale ani to by sa nedalo nazývať pravým dôkazom kresťanstva, pretože dokonca ani filozofia náboženstva by nemohla stanoviť ako nutnosť buď uznanie určitého faktu ako vykupujúceho, alebo vyhradenie centrálného miesta vo vedomí človeka pre akýkoľvek konkrétny prvok, aj keď by tento prvok mohol takéto miesto zaujať.“⁵⁹

Schleiermacher popiera, že by opis vykúpenia mohol byť vo väčšom filozofickom systéme konceptov považovaný za dostatočný argument pravdy kresťanstva takým spôsobom, aby mohol byť použitý v apologetike. Ide mu teda o niečo iné ako Kierkegaardovi. V každom prípade sa zhodujú na tom, že filozofický opis vykúpenia nemôže byť nikdy dostatočný.

V tej istej pasáži Kierkegaard píše: „Kresťanstvo si vyžaduje predtým, ako ho možno skúmať, aby sa do neho človek vžil (zažil ho), ale potom

⁵⁸ SKS, 17: 30, AA:13 / KJN, 1: 25f.

⁵⁹ Schleiermacher, *Der christliche Glaube*, vol. 1, § 11.5, 76. In English translation: *The Christian Faith*, s. 59.

⁵⁵ Schleiermacher, *Der christliche Glaube*, vol. 1, § 11.3, 72. Anglický preklad: Kierkegaard cituje túto pasáž vo svojich čitateľských poznámkach, see Pap., I C 21, vol. XII, 128.

⁵⁶ Pap., I C 21, vol. XII, 128. Toto je citát zo Schleiermachera, *Der christliche Glaube*, vol. 1, § 11.4, 73. Anglický preklad: *The Christian Faith*, s. 57.

⁵⁷ Kierkegaard ďalej píše (s odkazom na § 22.2): „Ak majú byť ľudia vykúpení, musia to chcieť a byť schopní to prijať“ (Pap., I C 23, zv. XII, 129 / JP, 4: 3844). V spomínanom odstavci hovorí Schleiermacher o „potrebe vykúpenia v ľudskej povahe.“ Anglický preklad: *The Christian Faith*, 98. Pozri tiež: „Zároveň však prvotný hriech pôsobí aj osobnú vinu každého jednotlivca, ktorý sa podieľa na tom, čo možno najlepšie popísať ako spoločný čin a spoločná vina ľudskej rasy, a ktorého rozpoznanie je rovnaké ako rozpoznanie univerzálnej potreby vykúpenia.“ *Der christliche Glaube*, vol. 1, § 71, 381ff / *The Christian Faith*, s. 285.

tiež vedomie vykúpenia...⁶⁰ Použitím ďalšieho sibberianizmu „vžiť sa“, Kierkegaard zdôrazňuje existenčnú povahu kresťanstva. Je to náboženstvo, ktoré musí človek žiť a zakúšať intímny spôsobom, na rozdiel od abstraktného systému konceptov a dogiem. Pojem vedomia vykúpenia sa tiež objavuje v Schleiermacherovej diskusii.⁶¹

V krátkosti, Kierkegaardov hlavný argument pre odlišenie filozofie a náboženstva je, že nevyhnutnou súčasťou kresťanstva je vykúpenie, ktoré filozofia nemôže nikdy poskytnúť. Uvádza:

„Práve tu spočíva priepastný rozdiel: kresťanstvo hovorí o nedostatočnosti ľudského poznávania kvôli hriechu, čo napráva práve kresťanstvo. Filozof sa pokúša ako človek vysvetliť Boha a svet. Výsledok možno ľahko označiť za obmedzený, pretože ako človek je filozof obmedzenou bytosťou, ale tak ako väčšina ľudí je dostatočný ako človek. Isteže, filozof si môže osvojiť koncept ľudského hriechu, ale neznamená to, že vie, že človek potrebuje vykúpenie, aspoň nie vykúpenie, ktoré — v súlade s hriechnosťou obyczajného stvorenia — musí prenechať Bohu, a nesnažiť sa o relatívne vykúpenie (teda vykúpiť sa sám).“⁶²

Podľa Kierkegaarda je úlohou filozofa poznať a opísať svet podľa svojich vedomostí. Avšak keďže ľudské bytosti sú skazené hriechom, aj tento opis musí byť nevyhnutne skazený. Kresťanstvo ponúka možnosť vykúpenia skrze vieru. Filozofia však, ako racionálny opis sveta, nemôže prijať nič na základe viery, ale musí podať logickú demonštráciu. Filozofia teda nemôže prijať vykúpenie, pretože vylučuje vieru, ktorá je na to potrebná. Filozofia nemôže prijať konečnú a skazenú povahu ľudského poznania. Namiesto toho sa usiluje o svoje vlastné vykúpenie svojimi triedkami, čiže zdôvodňovaním a logickým argumentovaním.

V poznámke k tomuto článku Kierkegaard lakonicky hovorí: „*Filozof musí prijať buď optimizmus — alebo zúfalstvo*.“⁶³ Týmto naznačuje, že filozof má dve možnosti. Pozitívny filozof nechce veriť v silu ľudského rozumu a jeho schopnosť objaviť najzákladnejšie pravdy sveta. Takýto filozof je optimista a nemá potrebu kresťanstva, pretože svoje vykúpenie nachádza v ľudskom rozume. Skeptický filozof spochybňuje silu ľudské-

ho rozumu vysvetliť svet. Ale pritom, ako *filozof*, nemôže nič prijať len na základe samotnej viery. Musí teda odmietnuť kresťanstvo a skončiť v zúfalstve, pretože nemôže nájsť vykúpenie ani vo filozofii, ktorá nemá prosť triedky, aby ho poskytla, ani v náboženstve, ktoré na jeho prijatie vyžaduje vieru.

V neskoršom článku sa Kierkegaard pokúša reagovať na námietku racionalistických teológov, ako Hegel, ktorí tvrdia, že medzi kresťanstvom a racionalistickou filozofiou nie je žiadny konflikt. Existuje samozrejme dlhá tradícia kresťanských mysliteľov, ktorí sa usilovali zmieriť kresťanstvo s rozumovým poznaním alebo s poslednými vedeckými poznatkami. Tu Kierkegaard namieta, že takéto snahy nechápu podstatu kresťanstva. Uvádza:

„Následky takéhoto spojenia (kresťanstva a filozofie) vidieť zo strany racionalizmu, koncepcie, ktorej jedným z následkov je lingvistický zmätok, a ako bolo poznamenané, mnohé slová sa objavujú v rôznych jazykoch, takže napriek tomu, že racionalisti stoja navzájom proti sebe, majú spoločné aspoň tieto slová: filozofické, rozumové kresťanstvo (kresťanstvo a celé zjavenie Krista sú — prispôbením).“⁶⁴

Tento argument je ľahké pochopiť vo svetle teórií, ktoré Kierkegaard rozvádza neskôr, aby demonštroval nezmieriteľnosť filozofie a kresťanstva. Ak je srdcom kresťanstva paradox vtelenia, teda že Boh sa stal človekom, čo je vyslovene neprijateľné pre ľudský rozum, potom to nemôže pochopiť žiadna racionalistická filozofia. Samotná táto vlastnosť kresťanstva ho oddeľuje od filozofie. Každá snaha o jej pochopenie vo filozofických pojmoch alebo argumentoch je v podstate nedorozumením a zmatkom jazyka.

Tieto články sú dôležité pre pochopenie Kierkegaardových neskorších publikácií. Veľká časť jeho kritiky súčasnej filozofie je namierená na to, čo vníma ako snahu filozofie uzurpovať si absolútnu pozíciu na úkor kresťanstva. Zaoberá sa tým na mnohých miestach *Záverčného nevedekého dodatku*, vrátane kapitoly: „*Subjektívna pravda, duchovnosť: Pravda je subjektívna*.“⁶⁵ Cieľom diskusie v *Dodatku* je zvlášť vymedziť legitímnu sféru filozofie. Inými slovami, v určitom zmysle nasleduje Kan-

⁶⁰ SKS, 17: 30, AA:13 / KJN, 1: 26.

⁶¹ Schleiermacher, *Der christliche Glaube*, vol. 1, § 11.3, 72. V anglickom preklade: *The Christian Faith*, 56.

⁶² SKS, 17: 31, AA:13 / KJN, 1: 26.

⁶³ SKS, 17: 31n, AA:13 / KJN, 1: 26n.

⁶⁴ SKS, 17: 34, AA:17 / KJN, 1: 29.

⁶⁵ SKS, 7: 182-211 / CUP, s. 199-231.

toť projekt načrtnutia hraníc ľudského rozumu, aby sa predišlo chybám vyplývajúcim zo snahy ísť za tieto hranice.

Preto tvrdením, že filozofiu a kresťanstvo nemožno nikdy zjednotiť, Kierkegaard deklaruje svoj príklon k Schleiermacherovi proti stúpencom Hegela, ako napríklad Heiberg. Využíva Schleiermacherovu snahu definovať podstatu kresťanstva prostredníctvom vykúpenia, aby odlíšil kresťanstvo od akéhokoľvek filozofického zdôvodňovania.

VII. Ďalší vývoj diskusie

Kým Kierkegaardov článok v Denniku AA.13 ponúka zaujímavý náhľad do jeho raných úvah o problematike vzťahu filozofie a kresťanstva, jeho zrelý polemický postoj k tejto otázke sa vyvíjal aj z odpovedí na neskoršie príspevky k tejto širšej diskusii. Napríklad, Kierkegaardov rival Martensen sa venuje tejto otázke vo svojej dizertačnej práci *O autonómii ľudského vedomia*, s ktorou prišiel v roku 1837.⁶⁶ Hneď v úvode tejto rozpravy sa Martensen dostáva k problému, keď píše:

„Teológia sa tak stáva filozofiou. Práve takáto dokonalá harmónia a zhoda medzi formou a obsahom tvorí koncept každej vedy, pre ktorú je rozum obmedzený len tým, čo vyplýva z podstaty predmetu samotného. Nezáleží preto, či filozofii pripíšeme absolútne poznanie pravdy, pokiaľ teológia zostáva na nižšom stupni a je obmedzená relatívnym poznaním.“⁶⁷

Končí slovami: „A tak sa filozofia stáva teológiou. Nech potom riešime vec akýmkoľvek spôsobom, či už na skúmanie podstaty Boha treba vieru, alebo čisto racionálny prístup, vždy spočíva v objektívnom charaktere metódy, že teologická metóda nemôže byť odlišná od filozofickej.“⁶⁸ Zdá sa, že tu Martensen sleduje Heibergovu hegelovskú líniu a argumentuje v prospech jednoty formy filozofie a náboženstva.

⁶⁶ Martensen, H. L. *De autonomia conscientiae sui humanae, in theologia dogmaticam nostris temporis introducta* (Copenhagen, 1837). Danish translation: *Den menneskelige Selvbevidstheds Autonomie*, trans. L. V. Petersen (Copenhagen, 1841). English translation: *The Autonomy of Human Self-Consciousness in Modern Dogmatic Theology in Between Hegel and Kierkegaard*: Hans L. Martensen's *Philosophy of Religion*, trans. Curtis L. Thompson and David J. Kangas (Atlanta: Scholars Press, 1997), s. 73-147.

⁶⁷ Martensen, H. L. *De autonomia*, § 1, 3f / *Den menneskelige Selvbevidstheds Autonomie*, § 1, 3 / *The Autonomy of Human Self-Consciousness*, s. 77.

⁶⁸ Martensen, H. L. *De autonomia*, § 1, 3f / *Den menneskelige Selvbevidstheds Autonomie*, § 1, 3 / *The Autonomy of Human Self-Consciousness*, s. 77.

Tento otázky sa opäť ujal v roku 1843 teológ Ludvig Helweg (1818-83), ktorý napísal rozsiahly článok nazvaný *O viere a poznani*.⁶⁹ Tu Helweg analyzuje podrobne Hegelov postoj k tejto otázke a kritizuje snahu vidieť náboženstvo ako súčasť filozofického systému. Tento článok podrobil kritike zástanca hegelizmu Johann Frederik Hagen (1817-59), ktorý obhajuje Hegelov postoj proti kritike Helwega.⁷⁰ Tvrdí, že Helweg dezinterpretuje Hegelov názor ako nič, čo eliminuje náboženstvo; uvádza, že Hegelovej filozofii ide naopak o obranu pravdy kresťanstva filozofickým spôsobom. Helweg pokračoval v tejto prudkej výmene odpovedí na túto kritiku, v ktorej potvrdil svoj názor, že Hegelova filozofia je v podstate kritická a odmietať voči náboženstvu.⁷¹ Diskusia takto pokračovala a vyvolávala polemiku v Dánsku v období 1830-40.

Zdá sa, že na podstatu vzťahu filozofie a kresťanstva Kierkegaard nikdy nezmenil názor. Základná téza, o ktorej sa tu hovorí: „*Filozofiu a kresťanstvo nemožno nikdy zjednotiť*“, by sa dala použiť ako téza pre časť *Filozofických omrviniek* alebo *Záverčného nevedeckého dodatku*. Pre istotu tento vzťah objasňuje a rozvíja nové argumenty na podporu svojej výpozie, ale no jeho základný názor sa nemení. V podstate väčšinu *Denníka AA* možno považovať za hrubý náčrt pre niektoré hlavné časti diel, ako *Konečný nevedecký Konečný nevedecký dodatok*. *Denník* nám ukazuje pohľad na mladého Kierkegaarda, ktorý sa už hlboko zapája do súčasných debát o filozofii a teológii, v čom bude ďalej pokračovať a čo bude formovať jeho dielo rozhodujúcim spôsobom.

Preklad: Tibor Máhrík

⁶⁹ Helweg, L. „Om Tro og Viden. Et Forsøg til en Characteristik af Nutidens Theologie,“ *For Literatur og Kritik* 1 (1843), s. 20-67, 123-160.

⁷⁰ Johan Frederik Hagen [anonymous], „Om Tro og Viden. Et Forsøg til en Characteristik af Nutidens Theologie, af L. Helweg, Cand. theol. Første Artikel. (I Tidsskrift for Literatur og Kritik, udgivet af det fynske literaire Selskab, redigeret af Dr. og Overlærer C. Paludan-Müller. Første Aargangs første Hefte. Odense 1843),“ *Theologisk Tidsskrift, Ny Række* 7 (1843), s. 350-356.

⁷¹ Helweg, L. „Nogle Bemærkninger fremkaldte ved en i Theologisk Tidsskrifts 7 de Bind 2 det Hefte indrykket Recension af min Afhandling 'Om Tro og Viden,'“ *For Literatur og Kritik* 1 (1843), s. 406-413.